

dobe sa rozhoduje o ďalšom smerovaní západnej civilizácie. Preto je nanajvýš žiaduce, aby sa do rozpravy zapojili myslitelia aj zo strednej a východnej Európy, k čomu by ich mohla inšpirovať aj recenzovaná publikácia.

Ulrich Wollner

PhDr. Ulrich Wollner
Katedra filozofie FHV UMB
Tajovského 40
Banská Bystrica
SR

TOLERANCIA - BRÁNA K POSTMODERNÉMU MYSLENIU?

VLADIMÍR SEILER - BOŽENA SEILEROVÁ: Tolerancia verzus intolerancia. Bratislava 1997, 188 s.

Presadzovaním postmodernej filozofie sa čoraz zjavnejšie opúšťajú klasické predstavy o ideálnych filozofických sústavách. Antiuniverzalizmom pravdy sa skúsenosť kontingencie prezentuje ako základ jedinečnosti, neopakovateľnosti a nepredvídateľnosti udalostí, ktoré vyplňujú priestor ľudského života. Antiuniverzalizmus a kontingencia sú predpokladom pre pluralizmus koncepcií sveta, pluralizmus právd a hodnotový relativizmus. Jednotlivé kultúry a ich dejinné obdobia si vytvárajú vlastné koncepcie sveta. Preto v súčasných filozofických diskurzoch sa častejšie ako pravda objavujú pojmy "intersubjektivita", "konsenzus", "dorozumenie", ale aj "tolerancia". Sú predpokladom reflexie života človeka v demokracii. Dekonstruujú ideologické koncepcie, ktoré si nárokujú vyjadrenie definitívnej pravdy. Z tohto pohľadu sa javí práca autorov Seilera a Seilerovej *Tolerancia verzus intolerancia* ako veľmi aktuálna a z hľadiska chápania hodnôt demokracie v našich podmienkach aj ako žiaduca.

Hneď na úvod však treba uviesť, že autori sa nestotožňujú s radikálnym pluralizmom hodnotových systémov v postmoderne, čo vyjadrujú slovami: "Tam, kde je spoločný predmet komunikácie, praktických vzťahov, nejestvujú podľa nášho názoru úplne nesúmerateľné, do seba absolútne uzavreté hodnotové systémy. Preto si myslíme, že radikálny pluralizmus hodnotových systémov v postmoderne, i keď utvrdzuje hodnotovú legitimitu a dôstojnosť každého subjektu, kultúrneho spoločenstva, neotvára kvalitatívne novú víziu tolerantných vzťahov..." (s. 100).

Na prvých stránkach práce okrem objasnenia obsahu latinského pojmu "tolerantia" (slovenské ekvivalenty znášať, zničiť, trpieť, ale aj vydržať, pretrpieť, prestať atď.) autori prostredníctvom Locka objasňujú, že pôvodne sa pojem predstavil v náboženskom význame, kde "práve rešpektovanie slobody náboženského vyznania iného človeka Locke označil slovom tolerancia. Všeobecnejšie, toleranciou označil stanovisko, vzťah, keď jeden subjekt nezabraňuje druhému subjektu zverejňovať a rozlišovať odlišné názory" (s. 14). Posun v chápaní tolerancie sa uskutočnil v 18. storočí vo Francúzsku. "Francúzi kládli toleranciu vyhranene a mnohostrannejšie do súvislosti s požiadavkami

slobody presvedčenia a slobody tlače, intoleranciu ilustrovali zas v konfrontácii rozumu a povier." (s. 17)

V predmete tolerancie a intolerancie si autori všímajú "ontopraktické stanovisko", ktoré považujú za významné, "najmä ak ide o stretávanie ľudí rôznych kultúr, teda aj rôznych spôsobov života, kam patria aj rôzne formy získavania prostriedkov na život" (s. 27). Z ontopraktického stanoviska predmetom tolerancie je spoločenský vzťah subjektov k predmetu ich potrieb. "A keďže predmet potreby, záujmu je subjektom hodnotený, je mu hodnotou, je predmetom tolerancie a intolerancie jedného subjektu aj táto hodnota iného subjektu." (s. 29) Tu sa nachádza aj zdroj intolerancie ako formy agresívnej obrany. Vyjadruje vzťah, názor, hodnotovú orientáciu, postoj, konanie, ktoré má útočný alebo obranný charakter. Je to intolerancia založená na inštinkte teritoriality, geneticky kódovanej skupinovej agresivity, ktorá je kultúrne transformovaná do vedomia individuí a sociálnych skupín vo forme ideológií (s. 47). Vyúsťuje do jazykového, náboženského, rodového, rasového a iného etnocentrizmu, ktorý možno z psychologického hľadiska dobre objasniť, ako to uskutočnil Fromm, sociálnym, resp. skupinovým narcizmom (s. 48-49). "V základe etnocentrizmu, ako vidieť, ležia niektoré antropína, t.j. univerzálne vlastnosti ľudského rodu. Tie môžu pôsobiť nielen v prospech vzťahu my - druhí, ale aj v jeho neprospech. Agresívny etnocentrizmus je teda iba jednou z foriem etnocentrizmu vyrastajúcou zo situácie kultúrnej uzavretosti ľudského spoločenstva, ktorá môže byť zasa formou obrany kultúrnej, hodnotovej identity spoločenstva voči kultúrnej, hodnotovej agresii iného spoločenstva, zameranej na ovládnutie iných." (s. 53)

Ďalej sa autori zaoberajú odlišnosťou subjektívnej a objektívnej stránky tolerantného vzťahu. Ilustrujú to na situácii, keď "subjekt má negatívny postoj voči odlišnému presvedčeniu, ale jeho spoločenská úloha, resp. nedostatok moci mu nedovoľuje, aby zakázal verejne vyjadriť odlišné presvedčenie, jeho propagáciu, lebo napríklad žije v spoločnosti, kde verejná mienka odsudzuje intoleranciu k odlišnému presvedčeniu a právny systém zaručuje verejne prejavovať presvedčenie občanov. Subjektívne netolerantný občan, nedávajúcí verejne najavo svoju intoleranciu, neobjektivizujúc intoleranciu, správa sa preto objektívne tolerantne" (s. 55). Nielen subjektívnosť a objektívnosť sa viaže na charakter tolerancie, ale aj zmena "hodnotovej paradigmy má obyčajne za následok prehodnotenie postojov, konania a otvára alebo zužuje hranice tolerancie, resp. intolerancie" (s. 59).

Typologizácia tolerancie je obsahom ďalšej časti práce, kde autori rozoberajú disjunktívnu a konjunktívnu toleranciu. Disjunktívny typ tolerancie vystupuje v podobe ľahostajnosti, nezainteresovanosti a neúčasti. Tolerancia ako ľahostajnosť sa "kritizuje zo stanoviska solidarity s iným človekom, účasťou na jeho osude, čím sa vlastne formuje iný typ tolerancie, ktorý sme nazvali konjunktívnou toleranciou. V protiklade ku konjunktívnej sme označili toleranciu ako ľahostajnosť, ako na uzde držanú intoleranciu... V konjunktívnej tolerancii subjekt disponuje mocou, prostriedkami, ktoré mu umožňujú zabrániť i zmariť pre neho nežiadúce konanie, verejný prejav iného subjektu, ale takúto možnosť nevyužije. Riadi sa totiž hodnotovým systémom, ktorý považuje verejný prejav odlišného názoru, presvedčenia a hodnôt za neodňateľné právo každej osobnosti, každej spoločenskej skupiny." (s. 75)

V synergetickej tolerancii je premetom analýzy pozitívna hodnota odlišnosti. "Kým v konjunktívnej tolerancii akceptujeme právny status iného názoru, rozdielných hodnôt, a tým aj utvrdzujeme vlastné právo na odlišnosť, nový typ tolerancie prekračuje hranice právneho vedomia a implicitne obsahuje otázku o kultúrnej hodnote odlišnosti a o možnosti participácie na tejto hodnote." (s. 89) Na synergetickej tolerancii je postavený kultúrny relativizmus, kde interakcia dvoch alebo viacerých kultúrnych spoločenstiev vytvára predpoklady pre syntézu skúseností a ich kultúrnych hodnôt. Tu sa prejavuje dialogická povaha pravdy, keď dialóg sa môže viesť s cieľom, aby jeden z diskutujúcich prijal hodnotové presvedčenie druhého, aby ho presvedčil o svojej pravde. O dialógu v synergetickej tolerancii môžeme povedať, že už obsahuje "rozjasňujúce sa vedomie o ľudskom bytí, v ktorom *ja a ty, my a oni sú navzájom existenčne spätí*. Morálna stránka takéhoto vedomia je charakterizovaná morálnymi kategóriami zodpovednosti za iného, za iných ako neoddeliteľnej stránky zodpovednosti voči sebe, čo súčasne znamená aj vedome reflektujúci postoj k vlastnému životu" (s. 108).

Autori ďalej poukazujú na to, ako sú psychologické fenomény intolerancie a tolerancie podmienené psychickou väzbou subjektu na predmet potrieb. "S intolerantným postojom sú obyčajne späté také psychologicko-hodnotové fenomény osobnosti a spoločenstva, ako sú závisť, žiarlivosť, vystatovačnosť, narcizmus a pod., pri synergetickej forme tolerancie sa stretávame najmä s dobroprajnosťou." (s. 110) V súvislosti s tým analyzujú typy tolerancie a orientáciu charakterov ľudí. Odvolávajú sa na Fromma vymedzujú receptívnu, vykorisťovateľskú, škrečiu a napokon trhovú orientáciu charakteru osobnosti (s. 119-120). Prostredníctvom týchto typov, ale aj prostredníctvom pojmu ľudská dôstojnosť človek vyjadruje svoj vzťah k tolerancii a intolerancii. Ďalej poukazujú na to, že v intolerantných a tolerantných postojoch veľmi významnú úlohu zohráva aj pravda, zvyk a verejná mienka, a napokon problém tolerancie analyzujú z hľadiska náboženskej viery, čo ilustrujú na tvorbe Marcela, Ratzingera a Rahnera.

Obsahom záverečných častí práce je synergetická tolerancia v postindustriálnej spoločnosti, ako aj v integračných procesoch súčasného ľudstva, čo sa prejavuje: 1. zosilňovaním vzájomnej spätosti medzi ľudskými spoločenstvami; 2. procesom oslabovania a v niektorých krajinách aj zanikania tých podmienok materiálnej existenčnej základne ľudskej spoločnosti, ktoré reprodukovujú antagonizmy záujmov spoločenských tried a tiež ideologické vyjadrovanie týchto záujmov (s. 171). Autori upozorňujú na nevyhnutnosť tolerancie v silnejúcich integračných procesoch súčasnej civilizácie, kde najmä konjunktívna a synergetická tolerancia sa stávajú podmienkou rozvoja vzájomných vzťahov medzi národmi súčasného ľudstva.

Ján Šlosiar

Doc. PhDr. Ján Šlosiar, CSc.
Katedra filozofických vied FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR